

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון מ"ד
תשע"ב
ספר 413

תפילת העמידה – מודים דרבנן

להלן ניתוח הנוסח והשוואתו לגמרא:

הנוסח בתפילה
מודים אנחנו לך
שאתה הוא ה' אלקינו ואלקי אבותינו,
אלקי כל בשר.
יוצרנו יוצר בראשית.
ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש, על
שהחיייתנו וקיימתנו.
כן תחיינו ותחנונו. ותאסף גליותינו לחצרות קדשך
לשמר חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם,
על שאנחנו מודים לך.
ברוך אל ההודאות

המקור
תחילת הנוסח לפי כל הדעות
נוסחו של רב (בתוספת "ואלוקי אבותינו")
נוסחו של שמואל
נוסחו של ר' סימאי
התוספת שהוסיפו נהרדעאי בשמו של ר' סימאי
סיומו של רב אחא בר יעקב
סיומת התודה לכל הדעות
תוספת מאוחרת לגמרא

התוספת היחידה בנוסח זה על פני הנוסח בגמרא היא החתימה שבסופה.

דרך זו, שיש בה מחלוקת בין החכמים השונים על הדרך שבה צריך להגיב העם, ויישוב המחלוקת הוא בהבאת כל הדעות כולן, מצביעה על דרך חינוכית מעניינת המתמודדת עם שאלת המחלוקת והצורך בה.

שאלה מפורסמת היא לשם מה יש מחלוקת בחז"ל, והלא האמת היא אחת? תשובה מפורסמת לא פחות גורסת שהמחלוקת מבטאת צדדים שונים של המציאות. כל אחד מברי הפלוגתא מאיר פן מיוחד ומסוים מן הנושא.

במילים אחרות, לא מדובר במחלוקת שאחד אומר בה אמת והאחר שקר, אלא בשאלה איזו נקודה יש להאיר ועל מה לשים דגש; אם נפסקה הלכה כפלוגי לא בהיותו צודק יותר, אלא בגלל סיבות פרקטיות; אם ניתן לפסוק הלכה שתכלול את כל הדעות כולן. או אז ינקטו חז"ל בדרך זו.

זה מה שמתרחש במודים דרבנן.

הדעות הראשונות עוסקות בשאלת הכינוי לקב"ה. כל הכינויים המוזכרים הוכנסו לנוסח התפילה. כל אחד מן המכנים מבקש להאיר צד אחר של הקב"ה. הדעות האחרונות מרחיבות את התודה כלפי העבר וכלפי העתיד. גם שני נוסחים אלה הוכנסו.

מה שנותר אם כן הוא הצורך לחתום, וכאן באה החתימה: ברוך אל ההודאות.

רחל שפירא

מרצה בהתמחות למתמטיקה

בשני מקומות בחזרת הש"ץ של תפילת העמידה משתתף הציבור עם הש"ץ: בתחילה ובסוף. שני המקומות מקבילים זה לזה: בברכה האמצעית משלושת הברכות הראשונות אומרים הש"ץ והציבור קדושה, ובברכה האמצעית מבין שלוש הברכות האחרונות אומר הציבור "מודים דרבנן". בכך נוצרת הקבלה בין תחילתה של התפילה לסיימה. נדון להלן על נוסח אמירת הציבור ב"מודים דרבנן". הגמרא במסכת סוטה (מ ע"א) אומרת:

בזמן ששליח צבור אומר מודים, העם מה הם אומרים? אמר רב: מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך; ושמואל אמר: אלהי כל בשר על שאנו מודים לך; ורבי סימאי אומר: יוצרנו יוצר בראשית על שאנו מודים לך; נהרדעי אמרי משמיה דרבי סימאי: ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחיייתנו וקיימתנו על שאנו מודים לך; רב אחא בר יעקב מסיים בה הכי: כן תחיינו ותחנונו, ותקבצנו ותאספו גליותינו לחצרות קדשך, לשמור חוקיך ולעשות רצונך בלבב שלם, על שאנו מודים לך. אמר רב פפא: הילכך נימרינהו לכולהו [=לכן נאמר את כולם].

כלומר נחלקו החכמים ביניהם מה יאמר העם בשעה ששליח הציבור אומר "מודים". כמה דעות נאמרו בכך: רב, שמואל ורבי סימאי מביאים כל אחד משפט דומה שעל העם לאומרו, משפט המתחיל במילים "מודים אנחנו לך" ומסתיים במילים "על שאנחנו מודים לך". ההבדל ביניהם הוא בכינוי של ה': רב מבקש לכנות "ה' אלוקינו", שמואל – "אלוקי כל בשר", ורבי סימאי – "יוצרנו יוצר בראשית".

נהרדעי מביאים דעה אחרת על תוכן האמירה. לדעתם, יש לומר תודה המזכירה את מעשיו של הקב"ה כלפינו: "ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחיייתנו וקיימתנו".

לסיום מביאה הגמרא את דעתו של רב אחא בר יעקב. הוא מבקש להוסיף תחינה לעתיד על בסיס התודה על העבר: כשם שהחיייתנו וקיימתנו, כן תחיינו ותחנונו.

מהו יסוד המחלוקת בין החכמים?

שני החכמים הראשונים נחלקים בשאלה אם בברכת מודים יש לייחס את ה' אלוקינו בלבד, או כאלוקי כל הבריות. האם התודה היא רק בהיותנו בניו או שמא גם בהיותנו חלק מן הבריאה? רבי סימאי מוסיף את הטענה שיש לקרוא לבורא גם על שם יצירתו הכללית שאיננה דווקא אנושית. כלומר בבסיס המחלוקת היא השאלה אם ברכת מודים היא ברכה ישראלית, אנושית או כללית על הבריאה כולה.

בחלק השני חולקים נהרדעי ורב אחא בר יעקב אם התחינה די לה שתהיה על העבר או שמא יש להרחיבה כלפי העתיד.

הנוסח כיום, לרוב הנוסחאות (למעט נוסח יהודי איטליה), מאגד את כלל הדעות כשיטת רב פפא ולכן נקרא "מודים דרבנן":

מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' א-לקינו וא לקי אבותינו, א-לקי כל בשר. יוצרנו יוצר בראשית. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש, על שהחיייתנו וקיימתנו. כן תחיינו ותחנונו. ותאסף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם, על שאנחנו מודים לך. ברוך קל ההודאות.

פרשת ראה

בזה בהלכה, מה טיבכם? מפני הכבוד לרבי יהושע לא נפלו הקירות ולא נעמדו מחדש מפני כבודו של רבי אליעזר. חזר ואמר רבי אליעזר לחכמים: אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו. יצאה בת קול מן השמים ואמרה שהלכה כרבי אליעזר. עמד רבי יהושע ואמר: לא בשמים היא, ואחרי רבים להטות. מן הסיפור הזה אנו למדים על החשיבות של "לא לפרוש מן הציבור", גם אם "ההלכה כמותנו".

בפרשת ראה כתוב:

בנים אתם לה' אלוהיכם: לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה (דברים יד, א-ב).

בפשטות הדברים נראה שאלו הוראות המופנות אל עם ישראל שלא לנהוג כמנהגים שנוהגים במתים. אולם הגמרא במסכת יבמות (יד ע"א) מוסיפה הסתכלות נוספת על המילים "לא תתגדדו": "לא תעשו אגודות אגודות". כלומר אסור לנו להתפצל ולהתפזר במנהגינו ויש לנהוג במנהגים אחידים במקום אחד. לא בכדי הוא שהאיסור "לא תתגדדו" מופיע לפני המילים "כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים". הייחוד שלנו כעם ישראל הוא לא כאנשים פרטיים, כל אחד לעצמו; הייחוד והסגולה הם כאשר אנחנו עם אחד ומאוחד שמטרתו הגדולה היא אחת ואין לה משנית, "עם קדוש אתה לה'". סביב מטרה זו אסור לנו ליצור "אגודות אגודות" בתוכנו. האיחוד אינו שולל ייחוד (לשון מיוחדות ושוני). השאיפה היא בעזרת ה' להגיע למצב שבו אנו מיוחדים כל אחד לפי השקפותיו ודעותיו ומאוחדים עם אחד בלב אחד.

צופיה ליפשיץ

סטודנטית בהתמחויות למתמטיקה ולחינוך חברתי קהילתי

רבות הן הפעמים שאנו נתקלים (במציאות הישראלית ובכלל) במצב שיש בו מריבות, חיכוכים ולא עלינו לעתים גם שנהא בין חלקים שונים של עם ישראל. ידוע המשל על יד ימין שחותכת את יד שמאל אשר לאחריו תמיד מהדהדת השאלה "האם ייתכן שעם ישראל יפגע בעצמו?" שאלה קשה היא זו, אך יודעים אנו שברגעי האמת שלנו אין מי שיוכל לעמוד מול אחדותנו ושלמותנו כעם אחד (שללא ספק זו נקודה מעודדת). אולם מעניינת השאלה למה עם ישראל מחולק כולו לחלקים ולגוונים רבים ושונים כל כך.

אם נסתכל לאורך ההיסטוריה נגלה למעשה שלא אנו בדורנו המצאנו את הגלגל; הקבוצות והחלקים השונים הופיעו עוד מימי קדם. אחת הפעמים הראשונות בתנ"ך שבה אנו מזהים את ההתפלגות של עם ישראל היא כאשר מדובר על שנים עשר השבטים. כבר אז עם ישראל היה מחולק לכיתות-כיתות. לכל שבט יש משמעות ותפקיד שונה מן השבט האחר, אך יחד עם זאת קיימת תמיד הידיעה שאנחנו חלק ממשוה גדול.

לעתים, בגלל הקבוצות השונות אנו מגיעים לחשיבה שונה ולהשקפות שונות, אך בנושאים מסוימים יש לנו הוראה ברורה לנהוג ככלל הציבור. הגמרא (בבא מציעא נט ע"ב) מביאה סיפור שצריך היה להחליט בו לגבי טומאתו או טהרתו של תנורו של עכנאי. רבי אליעזר קבע שטהור, וחכמים קבעו שטמא. כשיסיסה רבי אליעזר לשכנעם לא עלה בידו. אמר להם: אם ההלכה כמותי חרוב זה יוכיח, ונעקר החרוב ממקומו. אמרו לו חכמים: אין מביאים ראיה מהחרוב. אמר להם: אם הלכה כמותי אמת המים תוכיח, וחזרה אמת המים לאחור. אמרו לו חכמים: אין מביאים ראיה מאמת המים. אמר להם: אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו. עמדו כותלי בית המדרש ליפול. לבסוף גער רבי יהושע בכתלים ואמר: אם תלמידי חכמים מתנצחים זה

בועז פולצ'ק

מחנכים באמונה

הרב אליעזר אלינר – איש חינוך ויקיר ירושלים
תרס"ד–תש"מ (1904–1980)

אליעזר אורדאנג נולד והתחנך ברוסיה. למד בישיבה בריגה ועם זאת עמד בבחינות הברורות בגימנסיה הריאלית בעיר. לאחר מכן למד כימיה באוניברסיטת ריגה ובהמשך למד בבית המדרש לרבנים בברלין. בשנת תרפ"ז עלה לארץ ישראל ולמד באוניברסיטה העברית בירושלים יוונית, היסטוריה קלאסית וידיעת הארץ. באותה תקופה היה יושב ראש "יבנה", ברית הסטודנטים הדתיים, ופעיל בתנועה למשמרת השבת, שחבריה היו עובדים ברחובות ירושלים לקראת כניסת שבת ומזכירים לסוחרים לסגור את חנויותיהם. על פי המלצת הרב קוק שינה את שמו לאלינר.

בשנים תרצ"ד–תש"א לימד מקצועות קודש בתיכון "מעלה" ובבית המדרש למורות של "המזרחי". בשנים תש"ב–תש"ה ניהל את בית הספר של "המזרחי" בבני ברק. לאחר תום מלחמת העולם השנייה נשלח לאיטליה לקיים פעילות חינוכית במחנות עקורים. בשנת תש"ז חזר לארץ ישראל והיה סגן מנהל בית המדרש למורות של "המזרחי" בירושלים ובשנים תש"ב–תש"ז ניהל את הסמינר ושינה את שמו ל"אפרתה". מאז ועד לפטירתו עבד במחלקה לחינוך ותרבות תורניים של הסוכנות היהודית, חיבר תכניות חינוכיות והדריך מורים בגולה, בעיקר על ידי התכתבות. כמו כן תכנן וערך קורסים למורים לגולה.

בשנים תשכ"ז–תש"ל לימד תפילה ותורה שבעל פה באוניברסיטת תל אביב. במסגרת עבודתו זו היה שותף לשתיים מהיצירות הקיימות בכל בית דתי לאומי: סידור רינת ישראל ומפעל דעת מקרא. בתחילת תש"ז פנו הרב שלמה טל וראשי האגף לחינוך דתי לרב אלינר להשתתף עמם בהכנת סידור בהיר ומסביר פנים לנוער. הרב אלינר היה זה שעמל על הגהת הסידור, זיקק את נוסחו ואף תרם לעיצובו בדרך שבה מופיע כיום. אהבתו השנייה הייתה התנ"ך. הוא היה מיוזמי חידון התנ"ך והשתתף בהכנת השאלונים והיה חבר בצוות השופטים. כמו כן שימש כמגיה ואחד מן היוזמים בהוצאת תנ"ך קורן. החל משנת תשל"ה היה חבר מערכת במפעל דעת מקרא וחיבר את הפירוש לספר שמואל.

על שמו נקראה הוצאת הספרים של המחלקה לתרבות תורנית של הסוכנות היהודית – ספריית אלינר.
לעיון נוסף:

- שינובר צבי, דמויות מופת בציונות הדתית; אישים ופועלים, מכון מופ"ת, תשס"ח
- הרב דרוקמן חיים, "מפת הדרכים של ירושלים", באתר ישיבת בית-אל:

<http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=1490>